

Köttner, Mojmír

K problému sociologie morálky a mravnosti

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1971, vol. 20, iss. G15, pp. [21]-36

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111690>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MOJMÍR KÖTTNER

K PROBLÉMU SOCIOLOGIE MORÁLKY A MRAVNOSTI

Se sociologií morálky a mravnosti se setkáváme zatím dost nepravidelně. Zpravidla při dlouhém výčtu jednotlivých sociologických disciplín, v různých seznamech, rejstřících apod. Někdy však zase naopak toto sociologické zaměření v celkové organizaci sociologické teorie postrádáme. Proto se ve svém článku zabývám úvahou o existenční potřebě sociologie morálky a mravnosti, rekapituluji vývoj této disciplíny i její současný stav, a snažím se ohraničit pomezí její problematiky.

Podle mého soudu má sociologie morálky a mravnosti ve světě své opodstatnění. Morálka, respektive mravnost, jsou evidentně důležité jevy, kterým by teorie měla věnovat úměrnou pozornost. A jestliže se snahy některých teoretiků vyznačují úsilím překonat jen filosofický rámec tohoto oboru (což je jistě správné — i když etika musí i nadále udržovat styky s filosofií, ovšem jako se světonázorovou a metodologickou oporou), je třeba vidět hned jako další problém onoho teoretického úsilí otázku konkrétních technik a metod práce při zkoumání této specifické jevové oblasti. Tím se etika nejen přibližuje sociologii, ale přímo vchází do její problematiky.

Úvodní vysvětlení

Tento krátký článek je vlastně přepracovanou statí, která vyšla ve své prvotní verzi v Sociologickém časopisu, roč. 1970, č. 2.¹ Vzhledem k tomu, že celé zpracování tohoto tématu má zajímavou historii — a kromě toho není i nezajímavé dotknout se některých dalších skutečností, s nimiž se tato problematika dostává do vztahu — rozhodl jsem se nejen pokračovat na dalším propracování formulací vlastního obsahu, nýbrž doplňuji text i o některé informativní poznámky. To kromě jiného osvětluje celý postup zpracování tohoto tématu i jeho konečné realizování.

Celá historie této statí je vlastně zajímavou ukázkou, jak z jádra původní myšlenky postupně vzniká — po dalším ověřování si pravdivosti této základní myšlenky a jejího krystalizování do stále přesnějšího výrazu — rozsáhlejší úvaha; nejdříve něco mezi recenzí a příspěvkem do teoretické diskuse — a nakonec ucelenější stať.

¹ Viz Sociologický časopis, roč. 1970, č. 2, stať Sociologie morálky, str. 198–204.

Původní stať v Sociologickém časopisu měla ještě patrné znaky tohoto krystalizování. Byla vlastně rozvedením hesla „Sociologie morálky“, o jehož zpracování jsem byl požádán (již před delší dobou — asi v r. 1964) bývalou katedrou sociologie na filosofické fakultě UJEP v Brně. Bylo to v souvislosti s přípravou sociologického slovníku. Z připravovaného slovníku však sešlo a tehdy vzniknuvší text nebylo možno (v původní kratičké verzi) okamžitě uplatnit. Po nějakém čase však, když jsem měl příležitost seznámit se s některými pracemi z tohoto zaměření, dospěl jsem k názoru, že základní myšlenka je opravdu dost dobře nosná a že by nebylo na škodu, kdyby byla rozvedena podrobněji, a to snad v podobě informativní recenze o knihách, které se zabývají zmíněnou problematikou. Tak vznikl základ textu pro Sociologický časopis. I zde se však uplatněníjevilo jako dost problematická záležitost. Text byl redakci Socialistického časopisu zaslán v r. 1968 a prakticky rok trvalo, než jsem se dozvěděl, že se počítá s jeho uveřejněním. A takřka další rok trvalo, než přišla první (a jak se nakonec ukázalo — také poslední) korektura. Tedy konání rozsáhlejších textových úprav nebylo napřed možné — a pak už zase nešlo dělat úpravy proto, že na to nebyl čas. Jistě je tato skutečnost i jednou z příčin, že článek v Sociologickém časopisu má ještě značně surovou podobu.

S interními úpravami jsem však přece nepřestal. Rukopis byl dále konzultován. A to zejména s některými pracovníky z oboru sociologie na filosofické fakultě UJEP v Brně (jmenovitě s dr. M. Ovesným a dr. M. Hájkem) a nakonec mi bylo nabídnuto (ještě před uveřejněním původní verze v Sociologickém časopisu), abych na toto téma přispěl do společenskovo-vední řady těchto universitních spisů. Tuto nabídku jsem akceptoval ze tří důvodů.

Prvním důvodem pro nové publikování v těchto spisech je bezesporu skutečnost, že v nové podobě bude možné dovést formulačně i systémotvorně celou práci na teoretickou úroveň, která by snesla už přísnější kritéria hodnocení. Tato snaha po precizaci je jistě naprosto přirozená. Avšak zde ji považuji za obzvlášť významnou a velmi nutnou. V naší marxistické teorii má dnes precizace základních filosofických kategorií i kategorií společenských věd aktuální význam. Nu, a zde se jedná o tematiku, kterou je potřeba nazírat zejména ideologicky velmi citlivě. Jakákoli nepřesnost, zjednodušování nebo povrchnost by mohly vést k jejímu zkreslování nebo vůbec špatnému, ba dokonce škodlivému chápání, k jejímu ideologickému deformování. Původní surová podoba článku zde tedy získává možnost překonat některé své nedostatky. Zejména půjde o odstranění nepřesných nebo nedotažených formulací, které dnes — tj. už s určitým časovým odstupem — mi samotnému již vadí.²

² Zejména zde mám na mysli rozlišování mezi morálkou a mravností a používání obou termínů. Pod pojmem morálka chápu spíš systém norem, kritérií a názorů, zatímco pod pojmem mravnost vidím spíš přímý projev lidí, jejich skutečné konání, jejich skutečnou praxi. Dále se snažím, pokud je to jen možné, vyhnout se terminu speciální sociologie. Domnívám se, že v naší marxistické sociologii je tato terminologická aplikace vhodná jen v případech opravdové diferenciacce mezi obecným a speciálním. (Jinak je víc používáno termínů jako odvětvové sociologie, úsekové sociologie apod.). Rovněž nebezpečí konvergentnosti je potřeba věnovat větší pozornost.

Další důvod, pro který jsem přijal rád publikační možnost v této edici, spočívá v tom, že tato tématica má naději projevovat dosti velkou životaschopnost právě v prostředí filosofické fakulty brněnské university. Na samotné filosofické fakultě (a zejména v její publikační činnosti) je i nyní v dosti silném povědomí osobnost A. Bláhy, bývalého profesora této školy, který byl výraznou postavou, zaslouživší se nejen o rozvoj moderní sociologie na brněnské universitě, nýbrž prosadil se v těchto podmínkách i jako neméně významný etik. Nutnost vztahu mezi těmito teoretickými obory pak A. Bláha mnohokrát velmi silně akcentoval. A jestli sám nepřistoupil k systematictějšímu propracování tohoto mezioborového vztahu (organizace sociologických výzkumů v jiném zaměření ho doslova odtrhávala od těchto otázek), tak nikdy nepřestal na nutnost tohoto vztahu upozorňovat své spolupracovníky. „Starý pán“, jak se o A. Bláhovi důvěrně hovořilo, v tomto smyslu diskutoval o svém projektu zejména s Dr. M. Hájkem, tehdejším svým asistentem, kterého dokonce nabádal, aby pokračoval v řešení problematiky z pomezí sociologie a etiky, k čemuž on sám — jak tehdy říkal — se asi už nedostane. Jeho vlastní prognóza se fakticky splnila. Jeho projekt sociologie a mravnosti zůstal jen v podobě vyslovených myšlenek, které by jeho jmenovaný dřívější asistent měl bezesporu nějakým vhodným způsobem interpretovat. Nebylo by to bez zajímavosti. A to zvláště s ohledem na porovnání myšlení nemarxistického teoretika s dnešní naší marxistickou interpretací. Samotný vztah A. Bláhy k marxismu byl totiž i velice zajímavý — a jestli to zní dnes trochu neuvěřitelně, tak není nepravdou, když řekneme, že tento vztah byl velice čestný, korektní, ba v určitém smyslu i povzbudivý.³ Sám se kupř. pamatuji, jak A. Bláha byl vždy mrzutý a zklamáný, když některý z jeho žáků, který se hlásil do marxistického tábora, si vybral jako tématiku své disertační práce nějaký etický problém, který mohl být vděčný speciálně v marxistickém zpracování, avšak nakonec toto téma bylo dotýčným posluchačem jen odbyto tím, že bylo zasazeno jen do rámce všeobecně známých citátů klasiků. Tedy práce byla odbyta jen školácky, aby byla splněna posluchačská povinnost. Doslova mi zní v uších mírná, avšak vyčítavá replika „starého pána“, přednesená jednomu z tehdejších adeptů filosofických věd, který už tehdy (ale i později, než se s ním strana rozešla) se vehementně oháněl svými marxistickými stanovisky. „Starý pán“ tehdy komentoval dotýčnému jeho disertaci tímto výrokem: „Pane kolego, tou prací jste mne zklamal. Myslil jsem, že toho dokážete víc. Vždyť je to tematika, kterou byste se právě vy, marxisté, měli podrobně zabírat. Kdo by to měl dělat, když ne vy? Já nejsem marxista — a už na všechno nemohu stačit. Takovou jsem měl radost, když jste si toto téma vzal právě vy a těšil jsem se, co mi přinesete — a zatím toto. Nu, přijmu vám to, ale radost jste mi neudělal.“ (Jako by to bylo nedávno — tak věrně se mi ozývají v hlavě tato slova — a maně si představuji, jak by dnes A. Bláha přijímal mé etické

³ Tak kupř. Bláhova Sociologická revue po celé údobí svého vydávání v období první republiky, byla pravidelnou informační tribunou o teoretické produkci v SSSR. Tuto možnost dávala jmenovitě L. Svobodovi a B. Václavkovi, ale i jiným. I svou tematikou si dále dovolovala tolik (kupř. svým zaměřením na problém krize), že někdy nečinila ani dojem běžné buržoasně demokratické periodiky.

snahy, v čem bychom se nemohli asi shodnout, v čem bychom byli ochotní se respektovat a k jakým úvahám bychom se provokovali.)⁴

A konečně třetí okolnost, kterou nepovažují pro řešení této tematiky za nikterak zanedbatelnou záležitost, je možno vytvořit prostor pro určitý druh teamového zpracování tohoto tématu. Sociologie je nesmírně složitý obor. Je nutno v ní pracovat teamově. A to nejen v teamech uzavřených, koordinovaných a plánovitě zaměřených na řešení určitých úkolů, ale i v teamech otevřených, difúzních, v kolektivech, kde se každý jednotlivec podílí značně volným způsobem na řešení určitého dílčího problému. Vycházím totiž ze skutečnosti, že na fakultě konám k tomuto tématu přednášky a vedu semináře. Nelze tudíž považovat za nereálné že tematika, kterou v této renovované stati předkládám k zamyšlení, zaujme některé posluchače natolik svou snahou po určité systematické sevřenosti, že si některý jednotlivec zvolí určitý dílčí výsek, speciální problém či dílčí otázku za téma své seminární — ba i diplomní práce. A nejen to. Tato tematika, jako každá tematika z oborového pomezí, vybízí nutně k teoretické produkci každého, kdo uvažuje vážně sociologicky či eticky. Nelze tedy vůbec vyloučit, že leckdo, kdo dospěl zatím jen okrajově k některým problémům, jež jsou zde nastíněny, bude rovněž vyprovokován určitým celistvějším pohledem k tomu, aby svá dílčí zjištění a vývody zpracoval obšírněji a tím obohatil ono problémové pomezí o teoretický příspěvek, který může být velice prospěšný naší aktuální budovatelské politické praxi. A tím zároveň pomůže v našem kolektivním snažení na tomto teoretickém úseku. Přispěje svým dílčím způsobem tím, že pomůže při řešení velmi složitého úkolu, na který by jednotlivec sám nemohl naprosto stačit. Že řešení tohoto tématu je schopno vzbudit zájem, dokazuje fakt, že už na původní článek v SČ (jak jsem již citoval na začátku) bylo poměrně živě reagováno některými i zcela neznámými zájemci, kterými jsem byl žádán o separáty, což vždy nebývá.

Základní ohraničení problematiky

V celé stati se dotýkám etických a sociologických problémů jenom jako by z jakéhosi odstupu. Vyplývá to z faktu, že zde řeším spíš projekt teorie a její obecné metodologické problémy než výsledky konkrétního bádání. Ba i ony části, v nichž podávám určité informace o výsledcích teoretického úsilí některých autorů, kteří se touto pomezí problematikou už zabývali, jsou tyto informace myšleny spíš jako ilustrace či doklad možné realizace a potřebnosti této teoretické orientace. Tedy i zde převládá aspekt metodo-

⁴ Náš socialistický vývoj přijal A. Bláha jako významný sociální experiment, jehož realizaci měla sociologie ze všech sil napomáhat. Byl to však postoj víc romantický a motivovaný eticky — nikoliv třídně. Proto i pojmu revoluce rozuměl Bláha jinak, než my, marxisté. Nicméně ani r. 1948 nepřijal Bláha nesympaticky. Sám jsem přijímal telefonát, kterým byl A. Bláha žádán o spolupráci v tehdy vznikajícím AV NF Brna-města (nebo kraje) a viděl jsem, že byl potěšen a že „měl chuť to zkusit“ (přes svůj věk, pracovní zatížení i zdravotní indispozice), jak se sám vyjadřoval. Jeho výroky byly tehdy asi takové: „Vždyť je to sdružení různých lidí, a i já, jako vědec, bych tam snad mohl být platný“. Tak reagoval na námitky z okruhu lidí, jemu tehdy velice blízkých a kterými se nechal nakonec nešťastně ovlítnit, „aby se věnoval raději svému zdraví a teoretické práci“.

logický. V této kapitole se pak snažím speciálně posoudit, jak by bylo možno nejoptimálněji vymezit hranice mezi filosofií, etikou a sociologií.

O vztahu mezi filosofií a etikou jsem psal již dříve.⁵ Můj názor je zhruba takový, že považuji za vhodné, aby marxistická teorie rozlišovala mezi marxistickou filosofií a etikou. Patří-li do filosofie řešení nejobecnějších zákonitostí (což často bývá diskutováno, ale nikdy vyvráceno), jde etice zase o objevování zákonitostí speciálnějšího charakteru. Filosofické stanovisko říká etice — budu-li trochu volněji interpretovat příslušnou část uvedené již stati⁶ — jak je potřeba přistupovat zásadně k jevům, které etika zkoumá. Prakticky jde o to, že tyto jevy jsou obecně společenské jevy, jež je třeba chápat historicky a v souvislosti se všemi zákonitostmi, které se v historickém procesu projevují jako základní atributy společenského vývoje. Kde se však jedná o detailní výklad určitých mravních jevů, morálních ideálů atd., tam si už etika musí radit sama jako speciální věda, respektive v těsném spojení jak s obecně filosofickými disciplínami, tak i ve spojení s teorií vědeckého komunismu a marxistickou sociologií.

Toto rozlišování ovšem nemá znamenat, že mezi etikou a filosofií by měla být činěna nějaká přehrada. Naopak — rýsuje se zde důležité pomezí, které ukazuje na oboustrannou potřebnost. Tak kupř. etika potřebuje filosofii zejména z následujících důvodů:

Předmětem etické teorie je skutečnost, která není jen objektivně daná, a v tomto smyslu již hotová, zásadně vytvořená (nezávisle na lidských subjektivních reflexech), nýbrž jedná se o skutečnost, kterou ustavičně i subjektivně tvoříme. Prostě tak, jak v podstatě stále tvoříme svůj společenský život. Lidé jsou vědomé bytosti a tedy tvoří svou sociální skutečnost právě jako vědomé bytosti. Tedy projevuje se zde velmi silně ideologická podstata této skutečnosti.

Dále je třeba si uvědomit, že tato skutečnost neinklinuje k problémové uzavřenosti a více méně k postupné stabilizaci či nějaké pevné ohraničenosti, nýbrž ke stále se zmnožujícím a přetvářejícím podobám. Společenská rozpornost tuto skutečnost stále modifikuje. Jedná se o skutečnost prakticky rostoucí do stále nových tvarů. Mravnost a morálka jsou jevy, které teoretik nejen může objektivně zjišťovat (a v tomto smyslu jsou tedy objektivně existující), ale jsou to i jevy, které vznikají (jako každá nadstavbová oblast) nesmírně složitou objektivací subjektivních reflexů společenských skupin. Je to ustavičné kupení nové a nové empirie, hodnocení z různých ideologických stanovisek, ba krystalizace hodnot, mezi nimiž je — z pozice pouhé empirie — někdy těžko rozpoznat, která stanoviska jsou správným, pokrokovým odrazem skutečnosti — a která zakrňela na úrovni falešného vědomí; která se třeba zuby nehty drží při životě z pozice určitého skupinového (ve třídní společnosti třídního) egoismu, jenž je v rozporu s další potřebou společenského vývoje. A k této základní orientaci je potřeba filosofických zobecnění. (Jak zrádně nás zaskočila nízká světonázorová úroveň, dokázalo např. právě krizové období z let 1968/69).

Zde nelze vycházet jen z dané empirie, ale naopak je nutno respektovat širší pohledy, které danou situaci uvádějí do kontextu s dosavadním his-

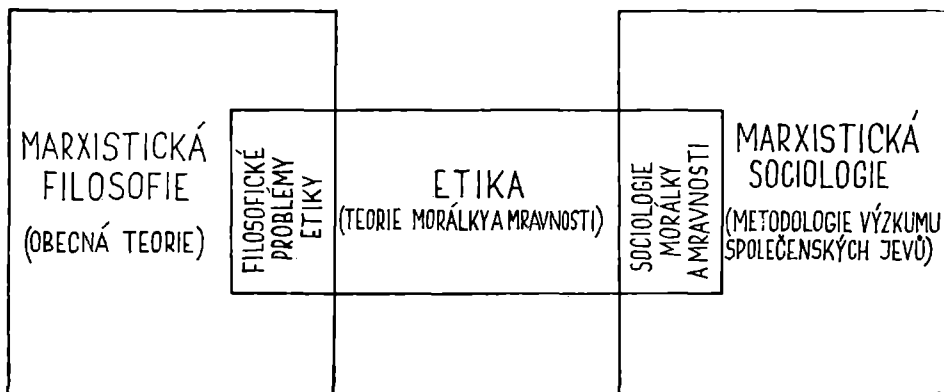
⁵ Knižnice vědeckých a odborných spisů VUT Brno, roč. 1966, sv. 7, společenské vědy, stať Filosofické problémy etiky.

⁶ Tamtéž, str. 71.

torickým vývojem a s dalšími historickými tendencemi. Tedy má-li být seriózní etický pohled skutečně budován na pevné vědecké základně, musí se opírat o plně fundovaný vědecký světový názor. Prakticky tedy o obecnou teorii, tj. filosofii, kterou je v našem případě, a to zcela programově, dialektický a historický materialismus.

Tato návaznost etiky na filosofii je ovšem jen jednou stránkou uvedené problémy. Možno snad říci, stránkou teoretickou. Druhá stránka vyplývá z okolností částečně praktických. Etická teorie totiž inklinovala již dříve k rozdělení své problematiky do zmíněných dvou orientací. Jedna orientace vždy směřovala k filosofii (respektive vycházela z filosofie, případně se nedokázala od pouhého filosofického uvažování nějak dál odpoutat — což v určité vývojové fázi nelze ovšem nazírat jako něco nepřirozeného) a druhá k realizaci praktické mravnosti (k mravní propagandě, k mravní výchově, jež byly zase někdy i neorganicky opírány o různé filosofické vývody). Tak kupř. i v naší literatuře jsou některé dost známé publikace — přihlédneme-li jen ke druhé orientaci — které dokonce překonávaly všeobecné poslání různých praktických morálních katechismů a vytyčovaly si speciální výchovně vzdělávací cíle v určitých profesích, kde otázka mravní výchovy byla již dříve považována za zvlášť důležitý úkol (kupř. K. Kučery, *Etický pohled do lékařovy laboratoře*, M. Matouška *Morálka socialistického lékaře* — nebo publikace, zdůrazňující zvláštní poslání mravní výchovy v oblasti manželství a rodiny, didaktických a pedagogických procesů atd.). Rovněž na tuto tradici je potřeba — i když často velmi kriticky a polemicky — navázat. A snad právě zde můžeme vidět už plynulý přechod etické literatury do oblasti sociologie.

Pokud se jedná o sociologická snažení v této oblasti, tak ta jsou zatím

MARXISTICKÁ FILOSOFIE
ETIKA
MARXISTICKÁ SOCIOLOGIE

jako obecná teorie reprezentuje nejen světový názor, nýbrž je i metodologií speciálních věd v marxistické teorii se konstituuje jako speciální společenská věda vedle obecné teorie vývoje společnosti (historického materialismu) a obecné teorie dělnické třídy • vyzdobití a udržení politické moci (vědeckého komunismu) zahrnuje do sebe i soubor teoretických prostředků k provádění výzkumů v oblasti společenských jevů

dosti sporá. (Příčiny toho osvětlíme později.) Přesto však i zde se objevila v konkrétní podobě již zajímavá řešení. Nejedna etik si v poslední době uvědomuje potřebu sociologického pohledu na předmět svého zkoumání, a tak zatímco v teoretickém a základním klasifikačním smyslu pojem sociologie morálky a mravnosti není ještě zcela jednoznačně zaveden, některé práce již ukazují, že je zde co řešit a že to není bez významu.

Provedeme-li si proto závěrečnou rekapitulaci našich předcházejících úvah, můžeme říci, že etika je stimulatorem pomezí problematiky ze dvou stran. Na jedné straně navazuje na obecnou teorii (s níž je však — někdy více z důvodů tradice než z metodologické potřeby — ještě přespříliš svazována) a na druhou stranu ústí do sociologických zkoumání. V nepřilíh přesném a spíš pro názornost uváděném schématu by se to dalo vyjádřit asi takto (srovnej schéma na str. 26).

Původní projekt a možnosti jeho současné aplikace

Sociologie morálky a mravnosti byla rozprojektována již E. Durkheimem v jeho *l'Année Sociologique* (v rubrice „Sociologie de la Morale“). Původní projekt se realizoval zatím jen v nepatrné míře, neboť samotná etika jako věda o morálce a mravnosti musela překonávat (a prakticky překonává dodnes) četné potíže při vymezení svého předmětu i orientace pracovních metod. Z toho plynou i určité logické potíže při vymezení vztahů mezi etikou, sociologií i jinými speciálními disciplínami, které snad už v minulosti byly příčinou, že terminologické označení tohoto oboru bylo původně dosti nejednotné. Sám E. Durkheim pod značným vlivem aplikace exaktních metod z přírodovědy ve společenských vědách používal i termínu fyzika mravů („physique des mœurs“) atd. Kromě toho teorie zde stojí na typicky buržoazních pozicích.

Poněkud jiným stanoviskem se vyznačoval Lévy-Bruhl. Rozlišoval jednak vědu o mravních jevech (la science des mœurs), která měla být přísně teoretickou disciplínou (a jako součást sociologie měla podávat popis a výklad mravní skutečnosti) a jednak etiku (la morale) jako praktickou vědeckou disciplínu, která aplikuje vědecké poznatky o jevech mravních na mravní potřeby té které sociální skupiny a formuluje podle toho morální postuláty. Je to známé stanovisko (podobné onomu, jež zastával i G. Gurwitsch ve své studii *Morale théorique et Science des Mœurs*, Paris, 1937), s nímž později polemizoval E. Dupréel v *Revue de l'Institut de Sociologie* (roč. XI, č. 1), který tvrdil, že tato koncepce není dost dobře akceptovatelná. Podle něho vědec nemůže být morálním zákonodárcem. Může prý sice poukázat na důležitost určitých morálních cílů či pravidel jednání, které se mu projevily při studiu určitého mravního problému jako žádoucí nebo nežádoucí pro určitou sociální skupinu, ale kladení morálních cílů a tvoření regulí pro společenská jednání má být, a také zpravidla bývá, spontánním aktem celé společenské skupiny, které se to týká. Věda a mravní inspirace jsou — podle tohoto teoretika — na sobě závislé převážně jen tak, že mravní jevy mohou být předmětem vědy — tedy zdrojem pro vznik určité speciální teorie — ale naopak speciální teorie má poměrně málo šancí, aby se stala přímým zdrojem morálního zákonodárství. V tom

smyslu E. Dupréel přisuzuje dokonce větší úlohu při řešení mravního problému filosofii, která prý svou světonázorovou koncepcí může být silnější oporou při konstrukci různých morálních úvah než empirická věda.

Úvahy těchto teoretiků jsou jistě zajímavé (a někdy i diskusní), není však třeba je zde dále rozvíjet, protože v našem případě jde speciálně jen o objasnění některých stanovisek, která nás mají přivést k pochopení geneze pojmu sociologie morálky a mravnosti, k pochopení, že tento pojem má svou vlastní historii i teoretické oprávnění, a že teprve postupně se ustálilo jeho používání.

Pokud jde o naši marxistickou sociologii, ta může celkem dobře převzít postupně ustálené terminologické dědictví z minulosti. Jinak je to ovšem s obsahem těchto orientací, ke kterým je nutno přistupovat velice kriticky. Uvedené terminologické dědictví je vhodné akceptovat zejména s ohledem na mezinárodní konvenci. A konečně to odpovídá i některým zvyklostem, které postupně — i když nijak nápadně — vznikají v naší teoretické praxi. Toto terminologické označení se například zcela samozřejmě ujalo i v naší současné ústřední bibliografii, informující o nových titulech v oblasti teorie (viz zejména *Novinky literatury státní knihovny ČSSR, Společenské vědy — Filosofie, a zejména Sociologie*). Zde je sociologii morálky a mravnosti — jako jedné ze speciálních sociologií — pravidelně věnována samostatná rubrika. Ale i ze starších periodik je možno uvést příklad. V *Sociologické revui*, kterou vydávaly sociologické instituce při brněnské universitě v období první republiky, se čas od času (de facto podle potřeby) objevovaly samostatné rubriky, jež zachycovaly tvorbu, která svůj sociologický pohled specializovala právě na jevy morálky a mravnosti (např. *Sociologická revue*, roč. I, č. 3, 4, nebo roč. VI, č. 1, 2).

Je nutno si uvědomit ovšem při těchto praktických určitou pojmovou nepřesnost, která spočívá hlavně v tom, že současná marxistická etika používá vedle základní kategorie morálky i kategorii mravnosti, přičemž významy obou těchto pojmů se zcela nekryjí. Překrývají se jen částečně a v určitém smyslu se i doplňují. Tato okolnost představuje sama o sobě jistě zajímavý problém. (Tímto problémem se zabývám ve statí, která je věnována speciálně těmto otázkám; jedná se o práci *Morálka a mravnost, jejich místo a vztahy ve společenském bytí a vědomí*, Knížnice vědeckých a odborných spisů VUT, Brno, roč. 1968, sv. 9, společenskovoední řada.)

Vycházíme-li z toho, že mravnost se vztahuje spíše k oblasti reálné praxe, ke konkrétnímu mezilidskému vztahu, lidskému činu — a že morálka zase inklinuje víc do oblasti idejí, k tomu, co se postuluje — pak se sociologií má snad dokonce více co dělat mravnost než morálka. Otázka záměnnosti těchto pojmů (respektive termínů) je tedy nikoli věcí synonymity, ale naopak dobrého uvážení, kterému pojmu (termínu) dáme v tom či onom případě přednost. Nelze tedy odmítat jako něco pochybeného, když se někteří teoretikové snaží v různých svých klasifikacích věd používat vedle termínu sociologie morálky i termín sociologie mravnosti. Vždy nemusí jít o totéž. (Viz např. jednu z dřívějších a přitom nesmírně zajímavých prací J. Popelové *Klasifikace kulturních a společenských věd*, *Sociologické revue*, Brno, 1933, roč. IV, č. 4, str. 302.) Obdobně hovoří o sociologii mravnosti I. A. Bláha (viz posmrtné vydání jeho *Sociologie*, Academia Praha, 1968, str. 264 a n.). Tato dvojí terminologická linie má své racionální opodstatnění.

Pracovní zaměření etiky a sociologie morálky a mravnosti

Vymezení předmětu sociologie morálky a mravnosti je — vedle uvedených již důvodů — dosti obtížné i proto, že není nějakého absolutního rozdílu mezi etikou a sociologií morálky a mravnosti. Předmětem studia etiky jsou (používáme-li definice J. Popelové) *mravní vztahy jako jedna složka (spekt, stránka) společenských vztahů, jejich specifická, zákonitost jejich vzniku a vývoje, jejich současný stav a další vývojové tendence*. (Viz J. Popelová, *Etika*, ČSAV Praha, 1962, str. 291.) Již z této definice je zřejmé, že sociologie morálky a mravnosti nemůže být zcela zásadně odlišná od etiky. Je v určitém smyslu jejím pokračováním, jež se zaměřuje na zkoumání mravních vztahů co do jejich vznikání a formování až do morálních postulátů, jakož i ve smyslu opačném, kdy jde o zkoumání vlivnosti nastavbového faktoru na realizaci mravních vztahů.

Etice jde především o ucelený a komplexní pohled na jevy morálky a mravnosti. V axiologických problémech, při vymezení a ujasňování základních kritérií pro hodnocení mravních vztahů, jakož i při zkoumání a vytyčování základních metod práce (což souvisí též s vymezením předmětu etiky) se etika opírá o filosofii. Filosofie jako teorie obecnější, teorie zkoumající svět v jeho celistvější podobě (možno říci světonázorové podobě), dává etice hlubší oporu při formulování základních hodnototvorných kritérií a vytváření hledisek pro klasifikaci jevů a formulaci závěrů. Etika však nevystačí jen s filosofickými vývody. Předmět etiky se týká i konkrétních mezilidských vztahů, jež jsou vztahy „*sui generis*“, jak bylo již naznačeno výše, čehož je dokladem bezesporu už to, že se formují zpravidla podle svých vlastních, objektivně se projevujících zákonitostí a nikoliv podle vývodů teorie, jak by lidé chtěli prostě předepisovat. (V tom má zřejmě i pravdu již citovaný E. Dupréel.) Úkolem teorie je právě tuto objektivní realitu studovat, a to nikoliv jen vcelku, ale i v jednotlivých dílčích aspektech, v dílčích, velmi konkrétních projevech, jak to vyžaduje metoda empirické práce. Toto je pak jistě doména pro sociologický výzkum.

V sociologii morálky a mravnosti půjde tedy jistě víc — na rozdíl od celistvého filosofického pohledu — o dílčí zkoumání této oblasti. Účelem tohoto zkoumání bude zejména: 1. odhalení společenských činitelů, kteří mají vliv na utváření morálky a mravnosti, případně na její modifikaci; 2. studium společenské účinnosti morálky a mravnosti, tj. jejich funkce jak v sociální stratifikaci, tak i v jejich úlohách a působeních, což zase velmi často zasahuje i do sociální mobility. V obou uvedených zaměřeních se už sociologická teorie aktivně projevila, o čemž svědčí některé práce jimiž se vyznačuje zatím nejvíce anglosaská literatura.

S prvou orientací souvisí např. zajímavá stať P. Halmose, *The Personal Service Society* (v *BJS* — 1967, roč. XVIII, č. 1, str. 13—28), která studuje vliv různých profesionálních skupin a jejich speciálních morálních kodexů na širší okolí, což má být základem pro zjišťování celkového působení těchto vrstev na normální klima společnosti v jeho totalitě. Je to práce zajímavá — i když je potřeba k ní přistupovat kriticky. Její pohled na problematiku je příliš atomizující, který pomíjí třídní hlediska. Jako příklad druhé orientace je možné uvést monografii autorů E. M. Eppela a M. Eppela, *Adoles-*

cents and Morality (The Humanities Press, New York, 1967), v níž se speciálně zkoumá, které morální hodnoty jsou schopny účinně ovlivňovat mladé lidi, přičemž je zvláštní zájem věnován právě tomu, jak se mění vliv morálních hodnot při změnách názorového klimatu (příslušné korelace je možno dobře pozorovat právě u těchto sociálních skupin). I tato práce je zajímavá a předkládá k úvaze řadu zjištění, která lze uplatnit při pedagogických procesech.

Poznatky, ke kterým může sociologie morálky a mravnosti v těchto směrech dospět, zase dovolují etice upřesnit a prohloubit její celkové závěry a zkonkrétnit jejich zdůvodnění, takže objevení skutečné kauzality je možno opřít o hodnověrnější argumenty, což zase umožňuje úspěšně vytlačovat subjektivní spekulativnost z lidských úvah i rozhodování. Přesto však nelze na tuto disciplínu nazírat pouze jako na pomocnou vědu etiky. Obdobný vztah jako k etice má sociologie morálky a mravnosti i k obecné sociologii, případně k některým speciálním sociologiím (zejména sociologii práva), nebo k některým speciálním vědám, jak uvedu ještě dále.

Z hlediska metodického se zdají být realizovatelné a svými výsledky též efektivní tři pracovní orientace:

1. *Frontální přístup sociologického studia k morálce a mravnosti.* Pojmy morálka a mravnost neanalyzujeme, ale bereme je v jejich komplexním projevu, zkoumáme vliv činitelů na tyto jevy, eventuálně i zpětnou funkci těchto jevů ve společnosti. Na tuto metodu i její výsledky poukázovala například M. Ossowska ve své známé práci *Socjologia moralności* (PWN, Warszawa 1963): Je to práce nesmírně poučná, která zjišťuje nejenom činitele, kteří spolupůsobí na utváření morálky různých společenských skupin, nýbrž právě ji zajímá i funkčnost morálky ve společnosti. Kromě toho se zabývá i skutečnou metodickou problematikou, která s touto oblastí souvisí.

Další pracovní způsoby nejdříve analyzují oblast morálních a mravních jevů na jednotlivé dílčí kategorie: mravní vědomí, mravní jednání, kodexy morálních hodnot a morální instituce. Sociologii morálky a mravnosti pak zajímají tyto jednotlivé kategorie buď samostatně, nebo ve vzájemném vztahu.

První aspekt je účelný zvláště tam, kde jde 2. o podrobné získání materiálů z hlediska sociální stratifikace jednotlivých jevů morálky a mravnosti. Tak například nesmírně cenná zjištění může sociologie učinit při srovnávání morálních kodexů či jiných mravních jevů, jež se více méně pevně fixovaly u různých sociálních skupin či v různých historických údobích. Bohatý empirický materiál v tomto smyslu předkládá rovněž polská teorie. Avšak i anglosaské práce, které mají často výrazný (a někdy až příliš zúžený) monografický charakter, si právě všimají specifiky různých morálních postulátů či mravních projevů u různých sociálních skupin a vrstev. Jako ukázkou si můžeme uvést práci M. Ossowské, *Mysl moralna oswicenia angielskiego* (PWN, Warszawa 1966), která se pokouší o povšechnou interpretaci morálních idejí anglického osvícenství. Tato práce je zajímavá nejen jako historický fragment o dávných názorech, ale de facto dokumentuje moment kontinuity i diskontinuity vývoje v této oblasti. Ukázkou jiného druhu je pokus o interpretaci morálního katechismu u puritánů v Nové Anglii, který učinil K. T. Erikson ve své knize *Wayward pu-*

ritans (J. Wiley and Sons New York, 1966). Autor si zde všímá nejenom morálních idejí, ale i morálních úchylek u této svérázné sociální skupiny, jakož i dalších sociálních vazeb. Pro nás je to trochu atraktivní práce, nicméně i zde lze objevit některé postřehy (a to zejména co do výzkumné metodiky), jež lze aplikovat při sociologických pohledech na jevy podobné kvality. Ze starší literatury lze uvést například knihu R. Michelse, *Sittlichkeit in Ziffern* (Duncker und Humblot, München, 1928). Autor si zde jako předmět sociologického studia vybral úsek pohlavního života, jehož realitu konfrontuje s morálními postuláty dané doby a zjištěná šetření se snaží promítnout do celkové statistiky. Jeho závěry přinášejí nesmírně zajímavá i poučná zjištění. Tak konstatuje kupř., že morální statistika sama o sobě může svádet k velmi pochybným závěrům o skutečné mravnosti určité společnosti. Neméně cenné publikace pocházejí dále od autorů, kteří si vytkli zase jiné cíle, jež jsou na první pohled rovněž trochu atraktivní. Avšak svým významem v oblasti mravních jevů to jsou nesmírně důležité práce. Je to odhalování pocitů viny. Zde lze uvést dvě publikace: O. Kant, *Zur Biologie der Ethik* (Springer, iWen, 1932) a E. Westermarck, *Ethical Relativity* (Harcourt Brace, Co., New York 1932). Zatímco první kniha je více srovnávací studií, snažící se studovat tuto zajímavou mravní konfliktnost v rozdílnostech, které jsou podmíněny věkem, nemocí, typem, charakterovou plností apod., tak druhá kniha se snaží podat vysvětlení tohoto problému pomocí vztahu mezi citovými dispozicemi lidí a sociální skutečností, z čehož plynou dvě základní morální emoce: nevole a tak zvaná odplatná laskavost (resentment, retributive kindness).

Další aspekt sleduje zase účel 3. *zjišťovat sociální dynamiku* v této oblasti. Speciálně jde např. o to, jak je mravní vědomí schopno ovlivňovat mravní jednání, jak ten či onen kodex má tendenci se institucionalizovat, do jaké míry se institucionalizované prvky dostávají do rozporů s reálnými novými proudy v konkrétním mravním projevu atd. Lze zase najít některé práce, jež si zde můžeme uvést jako ukázkou. Tak je to např. stať jugoslávského teoretika P. Vranického, *Socialismus a odcudzenia* (viz sborník *Človek a odcudzenie*, SAV, Bratislava, 1967), ale i jiné jeho pokusy. I když se řešení této problematiky zde neopírá o empirický výzkum, ale spíše o filozofické postřehy (někdy hodně diskusní, zasluhující širšího a velmi kritického zhodnocení), jsou úvahy tohoto teoretika velmi významné. Ze starší literatury je zajímavá kniha J. H. Tuftse, *Recent Ethics in its Broader Relations* (Univ. of California Press, Berkeley 1930). Publikace obsahuje dosti podrobnou informaci o etickém snažení po první světové válce a o střetávání různých nálad doby s tendencemi vědeckého výzkumu, který se snažil proniknout k pevnějším morálním ideálům a trvalejším hodnotám.

Tento poslední aspekt (z uvedeného — samozřejmě jen hrubého — nastínění možných metodických orientací), který se snaží zachytit moment sociální dynamiky v této oblasti, je nesmírně důležitý — i když práce v tomto pracovním zaměření je bezesporu nejobtížnější. Mezi morálkou a mravností — jež nejsou zcela totožné — je ustavičný vztah dialektického napětí, motivovaný stálou dynamikou společenského života. Oba póly — ideje a praxe, ideologie i ideály, teorie a živelnost, atd. — se ustavičně navzájem ovlivňují. Jedná se zde o mnohostrannou vazbu, a to jak ve smyslu svých

příčin, projevujících se ve formě společenských stimulů, tak i ve formě svých konečných důsledků, ve společenské účinnosti jednotlivých jevů.

P o m e z í s j i n ý m i v ě d n í m i o b o r y

Sociologie morálky a mravnosti se při tomto svém zaměření projevuje jako velmi blízká zejména *etnografii, pedagogice a sociologii práva*. Styčné plochy všech těchto speciálních teorií jsou značně široké.

Etnografie je spíš popisná věda, která registruje rozložení mravů a zvyků geograficky a historicky. Méně ji zajímá proces vzniku těchto jevů v širším sociálním kontextu. Přesto však její výzkumy mohou umožňovat jak etice, tak i sociologii morálky a mravnosti poznat velmi detailně (a to zase na konkrétních případech), jak se v procesu mezilidských činností: a) utvářely morální normy i vlastní mravní projevy lidí, které postupně „vyčichly“ v mrtvé, avšak přesto někdy tvrdě zachovávané mravy; b) jakou společenskou funkci měly morálka a mravnost, jež se přeměnily nakonec v mravy, a které společenské vlivy spolupůsobily na této přeměně, jež vyústila někdy až v prázdnu symboliku. Jako příklad sociologických studií v tomto směru je možno uvést např. velmi zajímavou i velmi zasvěceně zpracovanou stať, jejímž autorem je P. Rybický: *Probleme einer soziologischen Untersuchung der Sitte* (Köllner Vierjahrshefte für Soziologie, roč. IX, č. 3, 4). Autor zde — kromě jiného — rozebírá právě důvody, pro které je třeba rozlišovat mrav od morálky, respektive mravnosti. Na konkrétních příkladech dokazuje, že normy mravu nemusejí mít ráz mravního hodnocení — a kromě toho, že při vytváření mravů může spolupůsobit velmi mnoho společenských činitelů, které se na vytváření morálních postulátů podílet nemusejí (např. faktory estetické, hospodářské, náboženské, společensko-organizační aj.). Škoda, že i zde převládá přespříliš jen pozitivisticko popisný aspekt, který nerespektuje i společenská stanoviska (zejména moment třidnosti, který zde vede k ideologickým projevům) lidského faktoru, konstruuujícího to, co nazýváme potom morálkou nebo mravností.

Z *pedagogiky* máme na mysli hlavně mravní výchovu, která je velmi blízká sociologii morálky a mravnosti. Úkolem mravní výchovy je cílevědomé rozvíjení vhodných morálních představ u dorůstajících pokolení, jakož i jejich konkrétní průprava pro mravní jednání. Sociologie morálky a mravnosti může výsledky svých zkoumání bezprostředně a velmi účinně pomáhat pedagogické praxi. Je-li v této úloze dnes známá více sociální psychologie, není to vlastně nic jiného než konkrétní důkaz, jak efektivně se zde může projevit cílevědomá specializace v teoretickém úsilí. Sociální psychologie a sociologie jsou bezesporu mezní disciplíny, takže jejich odlišení je dosti obtížné. Značná část sociologických problémů nemůže být řešena bez příspěvku hledisek a údajů psychologických. A naopak zase psychologická data, mají-li mít platnost vědeckou, a to zvláště ve smyslu pochopení obsahu v lidském vědomí (speciálně jde o vědomí mravních obsahů), musejí být uváděna ve vztazích k příslušnému sociálnímu klimatu, tj. k příslušným jevům kulturně výchovným, hospodářským, politickým, sociálně-organizačním, případně i kriminologickým atd.

Těmito problémy, jež se dotýkají pomezí sociologie a sociální psycho-

logie a zároveň mají bezprostřední souvislost s mravní výchovou, se zabýval např. J. M. Reinhardt v knize (vlastně universitní učebnici) *Socialpsychology* (J. B. Lippincott Co., Chicago. 1938). Autor zde právě zdůrazňuje, že každý jedinec (s výjimkou zcela mimořádných případů) funguje ve vztahu k sociálním hodnotám, jež jsou inherentní tomu kterému kulturnímu komplexu, jehož je součástí. Ba dokonce dochází k závěru, že originální lidská schopnost přizpůsobit se nejrozmanitějším situacím je stále brzděna zvyklostmi a způsobem myšlení a citění, jež jsou přijímány v dané společenské skupině — ať vlivem organizované výchovy, či působením integrovaných vlivů, projevujících se jako komplexní sociální prostředí. Stanovisko autora je jistě hodně přexponované. Lidská originalita se může rozvíjet jen v rámci společenského řádu, v rámci organizovanosti lidí mezi sebou. Bez těchto vztahů, ponechaná jen sama sobě, neznamená nic. Za takových okolností by se nemohla uplatnit. Pravdou je ovšem, že když se společensko-ekonomická formace přežila, stává se skutečnou brzdou nejen v ekonomickém smyslu, nýbrž je brzdou i v dalším vývoji lidské originality. Od tohoto marxistického stanoviska je kniha J. M. Reinhardta však hodně vzdálena.

Sociologie práva a sociologie morálky a mravnosti si jsou blízké snad nejvíce, a to speciálně v oblasti společenské funkce právních a morálních norem. (Ovšem nikoli jen v této oblasti, v těchto vymezených vztazích. Jak uvidíme z jednoho následujícího příkladu, právo, morálka a mravnost se mohou i navzájem stimulovat při svém vzníkáni, a to zejména v normotvorném procesu.) Socialistické právo a socialistická morálka neplní svou funkci stejným způsobem, ale částečně se ve svých společenských funkcích doplňují. Nad plněním právních norem dozírá státní sankce, nad plněním morálních norem — mínění lidí. Jedná-li se o mínění, jež doléhá na jednotlivce z vnějšku v podobě společenského imperativu, který lidský projev schvaluje, anebo odsuzuje, je to veřejné mínění; je-li toto mínění míněním samotného jednotlivce, pak lze hovořit o svědomí.

Stanovení správných hranic v tomto doplňování funkcí u morálky a práva je v moci společnosti za předpokladu, když společnost dokáže s dostatečnou erudicí sociologicky zkoumat tyto vztahy mezi oběma funkcemi a vhodnými opatřeními brání vzníkáni disproporcí, jež se pak projevují jako hypertrofie ve společenské normalizaci, nebo chybění některých zákonných opatření. Například některé právní normy mohou v průběhu společenského vývoje přijít i do rozporu s morálními tendencemi, jejichž nositelem je určité veřejné mínění (např. zákon o přerušení těhotenství, zákon o rozvodech apod., jak popisuje třeba sovětský teoretik A. K. Uledov v publikaci *Obščestvennoje mněníje sovětskovo Obščestva*, Socekiz, Moskva 1963). Někdy zase naopak sankcionování některých morálních norem je zase naopak veřejným míněním vynuceno. Seriózní zhodnocení těchto vztahů by ovšem zase mohl podat jen sociologický výzkum — nehledě na otázky speciální, kupř. vztahy sociologie morálky a mravnosti vůči kriminologii apod. I k této poslední tematice lze uvést příklady z některých prací, jež dokazují, že otázka morálních představ narušených jednotlivců je nejen záležitostí práva, převýchovy, etické úvahy, ale i sociologie. Tak kupř. A. Niceforo v rozsáhlém publikačním projektu *Che cosa é criminologia* (Bocca, Milano 1939) se těmito problémy zabývá velice

podrobně. Podle tohoto specialisty na problém zločinu je nutno při analýze zločinu a delikvence vůbec pohlížet nejen ze stanoviska právnických opatření, předpisů a zákonů, ale i z hlediska etnografických zvláštností s ohledem na fyzické a psychické vlastnosti delikventů, z hlediska klimatu geografického, sociálního, intelektuálního i mravního. Teprve pak je možno seriózně přikročit k etiologii zločinu (jeho příčinám) — odtud i k otázce odpovědnosti, jakož i k tomu, co by společnost měla podnikat, aby se zločinnosti předcházelo (zmírňování degenerativních poruch, opatření sociální i sociálně-organizační, výchovná atd.). Že také v dnešní době může být prospěšné takové zkoumání, které svou šíří pohledu zahrnuje do sebe konflikt nejen v ohledu právním, dokazuje kupř. naše studie, souborně nazvaná Sociálně politické rysy dnešní mladé generace ČSSR a některé příčiny protisociálních jevů v této oblasti (kolektivní práce, vydaná MV Praha 1965). Přínos této studie nejen v obecném sociologickém či sociálně-právním smyslu, ale i s ohledem na teorii morálky a mravnosti zhodnotovala svou recenzí již R. Navarová (SC č. 5, roč. 1967).

Podrobnější výběr ukázek z literatury, která buď přímo jedná o některých problémech z oblasti sociologie morálky a mravnosti, nebo je těmto řešením velmi blízká. Archangelskij, L. M.: O charaktere moralnovo soznanija, Vop., fil., 1969, č. 5, 83—87.

Bláha, A.: Sociologie mravnosti, Sociologie, Academia, Praha, 1968, 264—289.

Drobnickij, O. G.: Priroda moralnovo soznanija, Vop. fil., 1968, č. 2, 26—37.

Durkheim, E.: L'Année sociologique.

Erikson, K. T.: Wayward puritans, Wiler and Sons, New York, 1964.

Eppel, E. M. — Eppel, M.: Adolescents and Morality, The Humanities Press New York, 1967.

Gardner, E. F. — Thompson, G. G.: Social Relations and Morale, New York, 1956.

Gontarev, G. A. — Chajkin, A.: Rozvitije marksistskoj etičeskoj mysli v SSSR, Nauč. dokl. vyšš. školy, Fil. nauki, 1967, č. 5, 79—87.

Gurwitsch, G.: Morale Théoretique et Science des Moeurs, Paris, 1937.

Halmos, P.: The Personal Service Society, B. J. S., 1967, roč. XVIII, č. 1, str. 13—28.

Hayes, E. C.: Sociology and Ethics, New York, 1900.

Höfding, H.: On the Relations between Sociology and Ethics, London, Sociological Papers, V, 2.

Chalupný, E.: Sociologie a filosofie práva a mravnosti, Praha, 1929.

Charčev, A. G. — Jakovlev, B. D.: Rozvitije marksistskoj etiky v gody strojitelstva socializma v SSSR, Vop. fil., 1963, č. 4, 3—12.

Cholostova, T. V.: Moralnaja ocenka i jeje osobnosti, Vop. fil., 1968, č. 104, 93—103.

Intyre Mac, A.: Secularization and Moral Change, Oxford University Press, London, 1967.

Kant, O.: Zur Biologie der Ethik, Springer Wien, 1932.

⁷ Mezi marxistickou filosofií (obecnou teorií) a marxistickou sociologií (jako metodologií výzkumu společenských jevů) je nutno vidět souvztažnost, kterou lze přirozeně těžko vyjádřit graficky, avšak jedná se de facto o problém, vyplývající z jednoho předmětu, který je nutno nazírat z několika stran:

- základem marxistické sociologie je historický materialismus, jako vědecký výklad společenského vývoje. Tím je marxistická sociologie přímo součástí filosofie.
- do marxistické sociologie však též musíme zařadit výzkumná techniky a nefilosofické disciplíny, což souborně nazývám metodologií společenského výzkumu.
- konečně nelze od marxistické sociologie oddělit kritiku a zhodnocování nemarxistických sociologických soustav s cílem zejména odhalování jejich antikomunistických tendencí. (Zde vidím bezprostřední souvislost sociologie s teorií vědeckého komunismu.)

- Kazmina, N. P.: O prirode pravstvennovo ideala, *Probl. filosof. i sociolog.*, 1968, 66—71.
- Köttner, M.: K sociologii morálky, *Sociologický časopis*, Praha, 1970, č. 2, 198—204.
- Machotka, O.: *Mravní problém ve světle sociologie*, Praha, 1929.
- Michels, R.: *Sittlichkeit in Ziffern*, Duncker und Humblot, Berlin, 1928.
- Moberly, W.: *The Ethics of Punishment*, Hamden Archon Books, 1968.
- Niceforo, A.: *Che cosa è criminologia*, Bocca, Milano, 1939.
- Ossowska, M.: *Socjologia moralności*, PWN Warszawa, 1963. *Mysl morálna osweicenia angielskiego*, PWN Warszawa, 1966.
- Reinhardt, J. M.: *Socialpsychology*, J. B. Lippincott Co., Chicago, 1938.
- Rybicky, P.: *Problem einer soziologischen Untersuchung der Sitte*, *Köllner Vier-jahrshäfte für Soziologie*, roč. IX, č. 3—4.
- Sociálně politické rysy dnešní mladé generace ČSSR a některé příčiny protispolečenských jevů v této oblasti, *MV Praha*, 1965.
- Stephenson, G. M.: *The Development of Conscience*, The Humanities Press, New York, 1966.
- Uledov, A. K.: *Obščestvennoje mněnie sovětskovo občestva*, *Socelgiz*, Moskva, 1963.
- Petrosjan, M. J.: *Gumanism, opyt filosofičeskovo, etičeskovo i sociologičeskovo issledovanija problemy*, *Mysl*, Moskva, 1964.
- Pojezná, A.: Niektoré aspekty formovania kategorie morálnej a právnej povinnosti, *sborník vedeckých prác katedier marxismu-leninismu, SVŠT Bratislava*, 1967, 265 až 282. Niekoľko poznámok k problému formovania vedomia morálnej povinnosti v súčasnej spoločnosti, *VPL Bratislava*, 1968.
- Titarenko, A. J.: *Problemy moralnovo progressa i sovremennaja sociologia Anglii i USA*, *Vop. fil.*, 1966, č. 8, 84—94.
- Tufts, J. H.: *Recent Ethic in its Broader Relations*, Univ. of California Press, Berkeley, 1930.
- Vranicky, P.: *Socializmus a odcudzenie, Človek a odcudzenie*, SAV Bratislava, 1967.
- Westermack, E.: *Ethical Relativity*, Harcourt Brace Co., New York, 1932.
- Wiesser, R.: *Vorantwortung in Wandel der Zeit*, Hase u. Koehler Verlag, Mainz, 1967.

Д-р Моймир Кеттнер

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРОБЛЕМЫ СОЦИОЛОГИИ МОРАЛИ И ПРАВСТВЕННОСТИ

Тема статьи основана на нескольких аспектах. Первым аспектом является различие между моралью и нравственностью. В то время как мораль представляет собой известную совокупность норм, идей, нравственностью автор считает скорее собственное поведение человека, конкретную деятельность людей. Такое различие понятий отражается также в характеристике данной социологической ориентации. Дальнейшие размышления посвящены вопросу о том, требует ли предмет этики социологического подхода. Автор отвечает положительно и в результате стремится определить границы между смежными дисциплинами, т. е. между философией (общей теорией), этикой, специальной теорией и социологией (в ее специально-социологическом аспекте). Затем автор объясняет тот факт, что проект такой специальной социологии существует уже долгое время. Его зарождение можно связать с именем Э. Дюркгейма и с его книгой *L'Année sociologique*. Однако осуществление проекта продвинулось пока что незначительно. Тем не менее существует уже ряд работ, доказывающих жизнеспособность этого направления. (В настоящей статье содержатся выдержки, почерпнутые, в особенности, из современного научного творчества.) Научная продукция — книги или опубликованные статьи на данную тему — даже заставила библиографическую службу для социологии морали и нравственности создать специальный библиографический раздел.

PHDr. Mojmir Köttner

**ZUM PROBLEM DER SOZIOLOGIE DER MORAL
UND SITTSAMKEIT**

Die Thematik dieser Abhandlung geht von entlichen Aspekten aus. Der erste ist die Auseinanderhaltung zwischen der Moral und der Sittsamkeit. Während die Moral eine Gewisse zusammenfassende Bezeichnung der Normen und Ideen vorstellt – die Sittsamkeit bedeutet mehr die eigentliche menschliche Tätigkeit, die konkrete menschliche Praxis. Die Begriffsaueinanderhaltung äussert sich in der Bezeichnung der erwähnten soziologischen Orientation. Weitere Erwägungen widmen sich der Frage, ob der Gegenstand der Ethik eine soziologische Untersuchung erfordert. Der Autor selbst mein ja und aus diesem Grunde bemüht er sich Grenzen zwischen Philosophie (allgemeine Theorie), Ethik (spezielle Theorie) und Soziologie (in ihrem speziellen soziologischen Aspekt) festzulegen. Nach diesen Erwägungen tritt der Autor zur Aufklärung der Tatsache bei, das Projekt dieser speziellen Soziologie bereits eine relativ alte Angelegenheit ist. Den Ursprung findet man schon beim E. Durkheim in seinen „L'Année sociologique“. Dieses Projekt ist bisher nur gering realisiert worden. Trotzdem existiert bereits eine Reihe von Arbeiten, die die Lebensfähigkeit dieser Orientation beweisen. (Die Abhandlung enthält auch Muster – namentlich aus der Gegenwart.) Die Buchproduktion, beziehungsweise die publizierten Abhandlungen zu diesem Thema erzwangen von der Organisation des bibliographischen Dienstes, dass für die Soziologie der Moral und Sittsamkeit eine spezielle bibliographischen Rubrik eingeführt wurde.

Tr. G. G.